

Політика коренізації в УСРР

1. Коли було запроваджено неп? 2. Назвіть причини запровадження непу.

1. Національна політика радянської влади в УСРР.

Здобувши владу, більшовики намагалися радикально вирішити не лише питання влади й власності, а і національні питання. В основу більшовицької національної політики була покладена концепція «титульної нації», яка набула поширення з кінця XIX ст. Титульною нацією називали ту частину населення, національність якої визначала назву держави. Проте більшовики надали цьому поняттю дещо іншого змісту. Так, вожді більшовиків оголосили титульними націями всі етноси, які становили більшість населення в кожній адміністративно-територіальній одиниці.

Проте в реальному житті все звелось до встановлення ієрархії етносів, визначеної політико-адміністративним поділом держави. На чолі ієрархії опинилася російська нація. Її неофіційно розглядали як титульну націю загальносоюзного масштабу, що користувалася перевагами на всій території СРСР. Титульними націями другого порядку вважали тих, хто дав своє ім'я союзним республікам (українці, білоруси, грузини, вірмени тощо), третього порядку — автономним республікам (зокрема кримські татари), четвертого порядку — національним округам, п'ятого порядку — національним районам. Представників титульних націй, які проживали за межами своїх адміністративно-територіальних одиниць, або людей тих національностей, які не мали таких одиниць у СРСР, вважали національними меншинами.

Радянський плакат

Чи відповідало дійсності гасло плаката?

Наявність багатьох титульних націй жодним чином не підривала привілейованого становища російської нації, що не вважала себе національною меншиною в будь-якому регіоні. Керівництво СРСР турбувалося насамперед про російські національні інтереси. Про це свідчили безуспішні спроби радянського уряду України збільшити територію республіки за рахунок прилеглих земель Росії з переважно

українським населенням. Водночас Російській Федерації не дозволяли розбудувати в Москві конкурентний загальносоюзному компартійно-радянський центр, подібний до тих, які були в союзних республіках. Російська радянська вертикаль розпоряджалася другорядними об'єктами, а компартійної вертикалі влади в Росії взагалі не було, усі регіональні парткоми підпорядковувалися безпосередньо ЦК ВКП(б).

2. Політика коренізації (українізації).

Після перемоги більшовиків у боротьбі за владу в Україні їхнім першочерговим завданням було здобути прихильність населення та поширити комуністичну ідеологію. Проте без урахування національної специфіки було неможливо надалі просувати свої ідеї.

У 1923 р. XII з'їзд РКП(б) офіційним курсом партії в національному питанні затвердив політику коренізації. Її здійснювали більшовики в СРСР у 1920—1930-х рр., і вона була спрямована на утвердження радянської влади, комуністичної ідеології в національних республіках і районах країни силами підготовлених національних кадрів у доступних для місцевого населення формах. В УСРР коренізація здійснювалася у формі українізації.

Завдяки коренізації більшовики прагнули збільшити соціальну базу в національних регіонах, оскільки за походженням більшовизм був явищем переважно російського політичного життя. Завдяки цьому вони розраховували створити національне підґрунтя для своєї політики, сформувати позитивний образ радянської влади як усередині країни, так і за її межами.

Складовими коренізації, за рішеннями XII з'їзду РКП(б), стали:

- підготовка, виховання та висування керівних кадрів корінної національності;
- урахування національних чинників під час формування партійно-державного апарату;
- організація мережі навчальних і виховних закладів, закладів культури, преси, книговидавничої справи мовами корінних національностей;
- вивчення національної історії, відродження та розвиток національних традицій і культури.

Українізація — форма здійснення більшовицької політики коренізації в УСРР (УРСР) у 1923—1938 рр.

В УСРР суттю політики українізації як форми здійснення коренізації радянської влади серед населення стало передусім опанування й поширення на державному рівні української мови. Проте українізація здійснювалася в певних, дозволених центром межах.

Зацікавленість влади в розгортанні українізації сприяла певним досягненням у її здійсненні.

У 1930 р. кількість шкіл з українською мовою навчання становила 85 %. На українську мову було переведено 75 % діловодства державних установ, українською мовою видавалося 90 % газет і більше половини книжок і журналів. Кількість українців серед службовців державного апарату зросла з 35 до 54 %.

Українізація сприяла залученню до радянського культурного будівництва української інтелігенції. З еміграції повернулися деякі відомі діячі, зокрема М. Грушевський та інші.

Відбувався бурхливий розвиток української культури: видавалося понад 20 літературно-художніх альманахів, 55 журналів, виникли численні літературно-художні об'єднання, працювало 45 професійних театрів.

Політика коренізації в УСРР сприяла також позитивним зрушенням у ставленні влади до національних меншин. Так, у жовтні 1924 р. у складі УСРР було утворено Молдавську автономну республіку. З'явилися також 13 національних районів і близько 100 містечкових національних рад. Виникли сотні шкіл із польською, єврейською, німецькою, болгарською, татарською та іншими мовами навчання.

Частина керівництва й населення почала сприймати українізацію не як перетворення українства на титульний етнос, а як формування справжньої української нації і власної держави. Поступово політика українізації почала виходити за дозволені центром межі, адже вона сприяла зростанню національної свідомості українства, стимулювала націонал-комуністичні настрої. Прибічники національного комунізму вважали, що не можна нав'язувати всім народам російський шлях до комунізму, що кожен народ, зокрема й український, має йти до комунізму своїм шляхом, пристосовуючи його до національних умов. Основними ідеологами українського національного комунізму були письменник Микола Хвильовий, нарком освіти з 1924 до 1926 р. О. Шумський, економіст М. Волобуєв.

Такий розвиток подій не відповідав планам більшовиків. Із початку 1930-х рр. розпочалося згортання українізації. Проти української інтелігенції та інших прошарків суспільства ширилася хвиля репресій (найбільш масштабним став показовий судовий процес у справі «Спілки визволення України»), що перетворилися на геноцид українського народу під час Голодомору 1932—1933 рр. Постановою ЦК ВКП(б) «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та в Західній області» від 14 грудня 1932 р. кампанія українізації була припинена всюди за межами України. Радянська влада повернулася до русифікаторської політики, активних учасників українізації було репресовано.

Проте влада не поспішала відмовлятися від показної українізації. У 1934 р. республіканські органи влади з Харкова було переведено до національної столиці українського народу — Києва. У 1936 р. в системі Академії наук УРСР були створені підкреслено українознавчі інститути: історії України, історії українського фольклору, української літератури.

Остаточну політику коренізації в Україні було згорнуто в 1938 р. Саме цим роком датовано постанову РНК УРСР про обов'язкове викладання російської мови в усіх неросійських школах, що сприяло русифікації населення України, і постанову Політбюро ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних районів та сільрад УРСР у звичайні райони та сільради», що зумовила ліквідацію національних адміністративно-територіальних утворень на території республіки. Цього ж року ЦК КП(б)У ухвалив постанову «Про реорганізацію національних шкіл в Україні», у якій створення навчальних закладів національних меншин кваліфікувалося як «насадження особливих національних шкіл — осередків «буржуазно-націоналістичного впливу на дітей».

3. Молдавська АСРР.

На Лівобережжі Дністра в межах УСРР жила невелика частина молдавського населення. Більшість його була зосереджена в Бессарабії, що увійшла до складу Румунії. Партиїно-державне керівництво СРСР, спираючись переважно на міркування міжнародного престижу та прагнучи довести, що в СРСР молдавське населення не зазнає денаціоналізації, вирішило створити у складі УСРР Молдавську автономну республіку. 12 жовтня 1924 р. III сесія ВУЦВК прийняла постанову про утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки (МАСРР), до якої було включено ряд районів Подільської та Одеської губерній, де переважало українське населення. У МАСРР тоді проживало 545,5 тис. осіб. Молдаван налічувалося 30,1 %, українців — 48,5 %, росіян — 8,5 %, євреїв — 8,5 %, представників інших національностей — 4,4 %. У зазначених вище межах МАСРР перебувала у складі УСРР до кінця червня 1940 р., після чого Бессарабію було приєднано до СРСР й утворено союзу Молдавську РСР.

4. Утворення Кримської АСРР у складі РСФРР.

Під час боротьби за владу більшовики в Криму, як вам уже відомо, двічі створювали радянські республіки — у березні 1918 та квітні 1919 р.

Після розгрому П. Врангеля наприкінці 1920 — на початку 1921 р. на півострові упродовж кількох місяців не існувало ані дієздатних державних структур, ані впливових партійних організацій, за винятком кримськотатарських. Тут діяв Кримський ревком на чолі з Белою Куном, який відзначився кривавим «червоним терором».

Зовнішньополітичні (національна революція в Туреччині) і внутрішньополітичні події вимагали впорядкування статусу й належності Криму. У січні 1921 р. було ухвалено рішення про створення в Криму автономії. Було проведено перепис населення півострова, встановлено його кількість (720,5 тис. осіб) та національний склад: 50 % — росіяни (унаслідок численних фальсифікацій у цю графу об'єднали представників російської, української і білоруської націй), 25,9 % — татари (унаслідок численних фальсифікацій у цю графу об'єднали кримських татар, турків і представників ромської громади), решта — інші національності (болгари, вірмени, греки, караїми, кримчаки, німці тощо).

Автономію передбачалося створити як «Радянську соціалістичну інтернаціональну республіку в межах Кримського півострова» і пропонувалося «поставити на перше місце роботу татар і по можливості татаризувати апарати наросвіти, земвідділу, оздороввідділу, відділу управління і президії керівних органів».

Автономна Кримська Соціалістична Радянська Республіка була утворена 18 жовтня 1921 р. як частина РСФРР. У постанові було чітко зазначено, що військово-морські справи, шляхи сполучення, закордонні відносини, зовнішня торгівля й курорти залишаються у віданні центральних органів РСФРР. Автономність у діях забезпечували наркомати внутрішніх справ, юстиції, освіти, охорони здоров'я, соцзабезпечення, землеробства і комунального господарства.

Утворення Кримської АСРР у складі РСФРР було проголошене на установчому з'їзді в Сімферополі 7—11 листопада 1921 р. З'їзд затвердив конституцію автономії та обрав ЦВК рад (КримЦВК) та голову РНК. Серед 50 членів КримЦВК було 15 представників татарського народу.

У Конституції республіки було затверджено положення про фінансову квоту для кримських татар в органах влади та про дві (російську та кримськотатарську) державні мови. При Кримському губкомі РКП(б) почало працювати Мусульманське бюро; чотири кримські татари-комуністи увійшли до уряду. Ці заходи були подані як «відшкодування

за образи, за тривалу насильницьку політику царського режиму» щодо корінного населення Криму.

Автономію створювали як територіальну. Керівна партія насамперед прагнула створити передумови для порозуміння з кримськотатарським національним рухом, що на практиці означало б його нейтралізацію.

5. Релігійне життя в УСРР.

Компартійно-радянське керівництво неодноразово заявляло, що релігія й комуністична ідеологія несумісні. Унаслідок цього антирелігійна робота була одним із важливих напрямків діяльності радянської влади.

Православна церква в Україні була єдиною значною легальною організацією, діяльність якої не вписувалася в межі ідеології більшовиків. У 1920-ті рр. тиск держави на православну церкву посилювався. Більшовики скористалися голодом 1921—1923 рр. як приводом для посилення репресій проти духовенства. Розгорнулася широка кампанія вилучення із храмів і культових споруд коштовностей для закупівлі зерна за кордоном. Віруючі та духовенство в більшості випадків погоджувалися пожертвувати частину скарбів у фонд голодуючих. Проте вони відмовлялися передати державі культові предмети, твори мистецтва, що були потрібні безпосередньо для богослужіння. Конфлікти між духовенством і чиновниками супроводжувалися арештами й часто розстрілами священиків і віруючих.

Крім пограбування, влада вирішила внести розкол у церковну організацію. Для цього було використано прагнення українства відновити власну православну церкву. У жовтні 1921 р. за дозволом влади відбувся собор, скликаний Всеукраїнською православною церковною радою (ВПЦР). Він проголосив створення окремої від Російської православної церкви (РПЦ) Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Її першим митрополитом був обраний Василь Липківський — лідер українського церковного руху, педагог, історик, яскравий проповідник. Нова церква здобула визнання віруючих. Усі служби в УАПЦ велися зрозумілою їм українською мовою. Управління церковним життям здійснювалося на демократичних засадах за участю віруючих. У 1924 р. УАПЦ мала 30 єпископів, 1,5 тис. священиків і понад 1 тис. парафій. Проте більшість віруючих православних українців залишалася у складі РПЦ.

Зняття дзвонів із храмів. Луганськ, 1929 р.

Уже на початку своєї діяльності УАПЦ зазнавала утисків, а з 1926 р. влада розпочала кампанію проти неї. Митрополіта неодноразово заарештовували. У січні 1928 р. було введено в дію Адміністративний кодекс УСРР, який, зокрема, містив розділ «Правила

про культури». Ставлення до релігії та церкви з боку влади стало нетерпимим. У 1930 р. УАПЦ розпустили, митрополита В. Липківського й більшість вищих священнослужителів звинуватили в пропаганді українського націоналізму. Одночасно з наступом на УАПЦ влада продовжувала знищувати храми й насаджувати атеїстичний світогляд серед молоді через систему освіти.

Висновки. Для утвердження своєї влади в багатонаціональній країні більшовики створили ієрархію «титульних народів», що створювало уявлення про національне визволення й задоволення національних потреб кожного народу.

- Політика коренізації, започаткована в 1923 р., сприяла залученню представників корінного населення радянських республік та автономій до місцевого керівництва та наданню офіційного (а інколи й панівного) статусу їхнім національним мовам. В УСРР політику коренізації проводили у формі українізації. Її було припинено в 1938 р.
- Одним із проявів більшовицької національної політики стало створення автономних республік. У 1921 р. у складі РСФРР виникла Кримська АСРР, а в 1924 р. було створено Молдавську АСРР.
- У 1921—1930 рр. в Україні існувала Українська автокефальна православна церква. Проте її існування, як і інших церков, для компартійно-радянського режиму, що допускав існування лише однієї панівної ідеології, було непотрібне. Усі церковні громади зазнавали обмежень, пов'язаних із насадженням владою атеїзму.

Запитання та завдання

1. Який народ називають «титульним»? 2. Коли було проголошено курс на коренізацію? 3. Що таке українізація? 4. У якому році були створені Кримська АСРР і Молдавська АСРР? 5. Із якою метою влада дала дозвіл на створення УАПЦ? Кого було обрано першим митрополитом УАПЦ?

6. Назвіть позитивні й негативні наслідки проголошення більшовиками українців титульним народом в УСРР. 7. Охарактеризуйте причини, форми здійснення та зміст політики коренізації в УСРР. 8. Чи досягла коренізація (українізація) своєї мети? 9. Із якою метою більшовики створили Молдавську АСРР? 10. Які чинники вплинули на створення Кримської АСРР? 11. Які явища були притаманні релігійному життю України в 1920-ті рр.?

12. Складіть схему ієрархії титульних народів у СРСР та УСРР. 13. Складіть перелік здобутків політики українізації для розвитку українського народу. 14. Об'єднайтеся в малі групи й обговоріть питання: чи забезпечувала більшовицька національна політика та українізація національне звільнення українців?

15. Історик С. Кульчицький про Кримську АСРР зазначав: «Ленінський Раднарком спочатку створював автономії обох типів (територіальні та національні), але із часом залишилися тільки національні. Кримська АСРР стала унікальним автономним утворенням, яке й надалі зберігало територіальний характер. Разом із тим, заграваючи з кемалістською Туреччиною, Кремль висував на провідні посади в цій республіці здебільшого людей кримськотатарського походження. Склалося оманливе враження про те, що Кримська автономія була, як і всі, національною, тобто кримськотатарською». Яка, на думку вченого, була створена автономія в Криму? Чому на провідні посади призначали представників кримськотатарського народу?